

L'ÚS DEL CATALÀ I D'ALTRES LENGÜES EN LA COCENTAINA DEL S. XIII¹

INTRODUCCIÓ

A l'Arxiu Municipal de Cocentaina es conserva bona part dels Llibres de la Cort del Justícia de Cocentaina. El volum més antic és de 1269 i n'hi ha de diversos anys fins al s. XVIII, encara que alguns resulten pràcticament intocables a causa dels desperfectes que han sofert al llarg del temps. Hi ha set volums del s. XIII corresponents als anys 1269, 1272, 1275-76, 1277-78, 1290, 1294 i 1295.

Els propòsits d'aquest treball, que es basa només en el volum de 1275-76² —inèdit igual que la resta—, són els següents:

a) esbrinar l'ús que hom fa del català i de les altres llengües que hi són presents, és a dir si hi ha alguna norma que en regule l'ús depenent de l'àmbit.³

1. El contingut d'aquesta comunicació és un petit tast d'un estudi més ample sobre els Llibres de la Cort del Justícia del s. XIII a Cocentaina que realitzem com a tesi doctoral dirigida pel Dr. Jordi Colomina. Cal advertir, però, que les poques conclusions que se'n puguem traure tenen un caràcter provisional.

2. Aquest volum té setanta-set folis. Ací, però, només n'he analitzat els seixanta-dos primers.

3. Per als conceptes «norma d'ús» i «àmbits d'ús» vegeu L. V. ARACIL, (1979), pàgs. 38-49.

b) analitzar si hi ha algun tipus de relació entre la procedència dels parlants i la llengua que s'utilitza en el Llibre de la Cort del Justícia.

MARC HISTÒRIC

Cocentaina passà a mans de Jaume I en l'any 1244⁴ però açò, almenys durant els primers quatre o cinc anys, no degué ocasionar massa canvis en la població de la vila ja que la primera expulsió de mudèjars ocorregué en 1248⁵ i encara aquesta expulsió sembla que fou més retòrica que real.⁶ Per una altra banda les cessions i donacions de terres i cases a pobladors cristians comencen en 1248-49 i continuen el 1257, 1258 i 1260.⁷ El nombre total de propietaris corresponents a la primera onada del 1249 fou de 62,⁸ cosa que no vol dir que tots hi acudissen, ateses les circumstàncies bèl·liques de la zona a causa de la «revolta» d'Al-Azraq.⁹ Per una altra banda, la carta pobla, no trobada fins ara, és de 1260.¹⁰

Així, doncs, en 1275 i 1276, anys a què correspon el text que estudiem, ens trobem amb uns repobladors cristians, la majoria dels quals vinguts de fa poc. Per una altra banda tota la població, la cristiana i la musulmana, es troba envoltada de nou per una altra revolta mudèjar.¹¹ En el mateix Llibre de la Cort del Justícia de 1275 hi ha una referència ben explícita sobre la situació bèl·lica:¹²

4. Vegeu P. LÓPEZ ELUM (1989), pàgs. 83-85.
5. Vegeu R. FERRER NAVARRO (1983), pàg. 33.
6. Vegeu R. I. BURNS (1989), pàg. 141.
7. Segons que extrau J. NAVARRO REIG (1985), pàg. 185-189 del *Llibre de Repartiment* i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.
8. Vegeu R. FERRER NAVARRO (1983), pàg. 35.
9. Vegeu R. I. BURNS (1989^b), pàg. 51 i P. LÓPEZ ELUM (1989^b), pàg. 102.
10. Vegeu SANCHIS SIVERA (1922), pàg. 193.
11. Vegeu R. I. BURNS (1981), pàg. 275.
12. Els criteris de transcripció emprats són pràcticament els mateixos que els de P. RUSSELL-GEWBETT (1965), pàgs. 50-52. L'única diferència és que hem accentuat sempre segons la normativa actual. Així: les abreviatures desenvol-

Pridie idus julii

En Arnau Scrivà, batle de València e procurador *per* lo seynnor rey en tot lo Regne, fo *personalment* en Cocentània e féu manament, de part del seynnor rey, *per* la actoritat la qual él [...] *que* éls *que* mantenguessen e deffenessen, e mantenir e deffendre feessen, a totz e sengles habitants de Cocentània, totz e sengles moros del Raval de Cocentània e de tota la val. E açò sotz pena del cors e del aver.

Item féu manament *que* negun hom no fos osat de metre fama de guerra ni de dir *que* guerra sia en lo Regne de València. E si negun açò faya *que* fos pres e retengut *per* al seynnor rey... (foli 37v.)

I continua amb quatre manaments més d'aquest caire. Els dos últims ens indiquen que devia haver-hi una mena de fugida de cristians no desitjada i un corrent immigratori de moros¹³ —s'entén de «moros de pau»— protegit, o almenys anhelat:

Item féu manament *que* totz e sengles pobladors de Cocentània *que* ara són absentz, *que* dinç XV dies primers vinentz sien en Cocentània aparellatz de fer residència personal. Los quals absentz *qui* no seran vengutz dinz lo dit termen [...] ê-l libre de la Cort.

pades van *en cursiva*; els parèntesis quadrangulars [] indiquen material suplert per l'editor o si són buits [...] indiquen omissió o una ruptura en l'original; els parèntesis angulars < > indiquen material escrit damunt la línia en l'original; els parèntesis precedits d'asterisc *() indiquen esborrats llegibles en l'original o si són buits *(...) esborrats il·legibles; Els parèntesis () indiquen material redundat o sobrer; els punts suspensius indiquen material omès per l'editor; hem regularitzat l'ús de «I» i de «J», de «U» i de «V»; també l'ús de les majúscules; hem puntuat el text i hem separat els mots; hem accentuat segons la normativa actual, seguint, però, els criteris del català occidental; les reduccions que actualment no es representen gràficament amb l'apòstrof les hem indicades amb un punt volat; en el cas de pronoms enclítics els hem unit amb guionet quan no es poden apostrofar; les «e» que porten un circumflex -ê- equivalen a «e en»; i per últim el signe que correspon a l'actual conjunció «I» l'hem trascrit per «e».

13. Utilitzarem el mot «moro» per referir-nos als mudèjars imitant fidelment la manera com els anomena el text del Llibre de la Cort.

Item féu manament que totz aquels moros que venran de Múrcia ni de Granada que vinguen salvus e segurs e que sian mantengutz per los prohòmens de Cocentània sotz pena del cors e del aver.

Per una altra banda, es regeixen pels Furs de València ja que foren jurats per Jaume I i traduïts el 1261.¹⁴ Podem comprovar-ho en els enregistraments de tota mena de clams i demandes que solen acabar: «ho d'él a él ésser feyt compliment de dret segons Fur de València».

ELS MUSULMANS

Abans d'esbrinar l'ús que es fa de cada llengua en el text que analitzem ens convindrà saber qui són i d'on provenen les persones que hi apareixen.

Hi ha 45 noms de moros, 3 noms de jueus i un nom de mora que hi intervenen bé com a clamants —que posen un clam, que fan una demanda judicial—, bé com a clamats, bé com a testimonis o simplement esmentats de passada. A títol de curiositat direm que el nom que més abunda és el de *Mahomat* —onze casos, amb cognoms com *Aben Agrar*, *Abuhayr*, *Bibnabihayr*, *Al Homeni*, etc.— seguit pel d'*Abraym* —sis casos amb cognoms com *Al Ançarí*, *Al Fahar*, *Anaquexar*, etc.— i el d'*Alí* —cinc casos: *Abnalaquef*, *Açueyta*, etc. Aquests musulmans de Cocentaina tenien, doncs, almenys pel que fa al nom, els mateixos gustos que la resta dels seus correligionaris.¹⁵ El nom de l'única dona mora que hi apareix és *Fotox*, el qual tornem a trobar molt després en temps de la Inquisició.¹⁶

¿En quina llengua parlaven aquests moros? Sobre el tema s'han dit moltes coses, encara que no sempre amb la rigorositat científica que calia. Entre els estudiosos més solvents hi ha dues teories: la més tradicional dels qui consideren que els mudèjars devien ser predominantment romanico parlants o totalment bilingües —devien parlar l'àrab

14. Vegeu G. COLÓN, i A. GARCIA (1970) pàgs. 55-59.

15. Vegeu A. LABARTA (1987), pàg. 66.

16. Vegeu A. LABARTA (1987), pàg. 47.

i un romanç—; i la més recent dels qui sostenen que devien ser bàsicament monolingües arabòfons i el bilingüisme romànic-àrab devia ser excepcional.¹⁷ Burns fa un bon resum de les opinions i estudis més reeixits sobre el tema fins al moment de la seua publicació i conclou amb una visió ponderada però bastant clara en el sentit que els mudèjars devien ser bàsicament monolingües arabòfons.

En el nostre text s'utilitza el català sempre que hi ha clams o declaracions fets per moros.¹⁸ Aclarirem que normalment, llevat de les fórmules d'inici i d'acabament pròpies d'aquests tipus de documents, l'escrivà —dins un discurs indirecte— sol utilitzar en algunes ocasions el diàleg narrat i en molt poques el diàleg introduït. Donarem dos exemples en què els clamats són moros:

17. Vegeu D. BRAMON (1977); M. C. BARCELÓ TORRES (1979); R. I. BURNS (1979); F. CORRIENTE (1986); i A. FERRANDO (1989), pàgs. 381-384.

18. Hi ha un text que és un document privat traslladat al Llibre de la Cort perquè una de les parts l'aporta com a prova en un procés molt llarg. Aquest text té unes particularitats remarcables. És una mena de contracte entre Alí Allobadí i Ramon de Canet en el qual s'estableixen les condicions en què el mitger ha de treballar la terra del cristià. Està escrit en català però conté els següents mots: «avinieronse», «barbeytos» i «cuynado», a més d'expressar la data de la forma següent: «Foren testimonis d'açò qui'n la primer rahbe en l'an de [...]dC [L?]XX ...». De manera que a més de rahbe fins i tot l'any, malgrat que en part resulta il·legible per un esborrall i per la humitat, sembla que podria estar comptabilitzat segons el calendari musulmà; aquest possible 670 correspondria al nostre 1270-71 segons les taules d'A. CAPELLI (1985). Hi intervenen com a testimonis quatre persones amb noms àrabs i tres amb nom cristians. Cap d'aquests mots torna a aparèixer, mentre que sí que hi trobem *gayrets* i *cuynat*. Tot açò ens planteja una sèrie d'interrogants que fóra molt aventurat tractar de respondre categòricament. De qualsevol manera es fa difícil pensar que Ramon de Canet, que segurament devia ser d'origen català, fos l'introduïdor d'aquests mots i, encara menys, d'aquesta manera de datar. Hi ha la possibilitat que fos aportació del notari que redactà el text, que no necessàriament havia de ser el mateix que en 1275 feia d'escrivà a la Cort, però queda encara el fet de la manera de datar. També hi ha la possibilitat que Alí Allobadí conegués, poc o molt, un altre romanç o, que hagués après un poc de cadascun dels romanços dels conqueridors —català i aragonès.

Ffotox, mora, se clama de Mussé, judio,¹⁹ posant contra él *que* ferí a ella ab péra en l'espatala *per* un colp, en la carera pública. *Per* on demana lo dit Mussé ésser condampnat de la injúria a ssi feyta e dada, ho d'él a ella ésser feyt compliment de dret segons fur de València. (Foli 47).

Septimo kalendas julii, die maris

Abdulmugit, moro, se clama de A. de Pina posant contra él *que* camia a él una mula *per* *(l) un mul seu; la qual li *promés que* anava ben²⁰ e no avia en si malícia nenguna. On com la mula sia xamuça e farahona e no sia tal com él li *promés, quan* lo cami se féu entr-éls e *quan* Abdulmugit conexé la malícia de la dita mula, tornà-la-li en casa, dinç temps segons *que* fur mana. Demana lo dit A. de Pina ésser condampnat ... (Foli 33).

Per una altra banda, i malgrat la separació que hi ha —uns es regeixen per «çunna de moros», és a dir per la seua pròpia llei, i viuen al «Raval», a la «moreria», i els altres a la «vila»—, hem trobat dues mostres de convivència no forçada per les necessitats de la vida. Així cinc xicons o joventets, quatre cristians i un moro, anaven a caçar o a jugar junts:

V kalendas octobris

Lorenç e Bernat e Pericon [e] Jafar, fil de Caçim Aben Juçeyr, totz ensemble, se claman d'en *(...) Ramonet, <fil d'en A. de Sérvoles>, e possan contra él(s) *que* mataren totz ensems una lúdría en lo riu de Cocentània. La qual lúdría, lo dit Ramonet s'enportà e no donà nenguna part a éls. On, com éls fossen conpaynons e matadors de la dita lúdría, demanan lo dit Ramonet ... (foli 49).

En el plet entre Ramon de Canet i el seu mitger —«ixarich» en expressió del text— Alí Allobadí, podem comprovar que la taverna tenia clientela de tota mena:

19. L'únic jueu adjectivat així, «judio», és aquest «Mussé», en els altres dos noms de jueus que hi apareixen sempre hi diu «juheu».

20. Advertim que normalment l'escrivà manté totes les «N» finals etimològiques. Només en les poquíssimes ocasions en què intervé un altre escrivà no hi apareixen.

...fo demanat R. de Canet ...si ho pot *provar que* él begués vin de dia en taverna. Dix *que sí* e vanà²¹ *provar per moros e per xp[rist]ians*. E dix *que ho provarà per Bernat de Bas e per sa muler, e per [Guillem] de Castayla e per Mohamat Al Homeni e per altres dels quals no sab lurs noms* — (foli 10v.).

ELS CRISTIANS I LA SEUA PROCEDÈNCIA

De noms de cristians n'hi ha uns 282 d'hòmens i 30 de dones. No tots aquests noms corresponen a habitants de Cocentaina ni tampoc a persones que viuen al Regne de València. Hi ha noms de gent de pas i d'altres que són esmentats en documents traslladats al Llibre de la Cort, documents que en ocasions estan datats en llocs de fora del Regne.

Les dones normalment s'esmenten només pel nom de pila, acompanyat per «muler que fo d'en ...» si és vídua o «muler d'en ...». Només hi ha el cas de *na Maria Costurera* que no està relacionada amb el marit, ni amb cap home.

Els procediments per a la formació dels cognoms en l'època medieval²² podien ser els següents: a) Nom de baptisme del pare de l'interessat, com podria ser en el nostre cas *Ponç Guillem*; b) Nom indicador del lloc de procedència o d'habitatge, com *Bernat de Clarmont*; c) Nom indicador de la professió o del càrrec, com *Bernat Metge* o *Bernat Estrader*; d) Nom expressiu d'una benedicció o auguri en el naixement, com *Nom de Déu*; e) Nom remarcador d'una característica personal, com *Arnau Ruyl*. En el cas dels cognoms aragonesos hi ha, a més a més, un altre procediment²³ no existent en català: amb su-

21. *vanar*: verb no documentat en català. Sí que ho està en occità. E. LEVY, PSW, s. v. dóna la següent equivalència: «se vanter, s'engager en présence de témoins [à faire une chose]». Efectivament, en el nostre text sempre que apareix li va bé el significat de *comprometre's* o *comprometre's a*. També apareix als *Furs de València*.

22. Vegeu F. DE B. MOLL (1959), pàg. 41.

23. Vegeu M. ALVAR (1987) pàgs. 111-160.

fixos (-az, -ez, -iz, etc.) específicament gentilicis, com de *Lope* > *López*, és a dir fill de *Lope*.

En el nostre text els hòmens, en molts casos, porten com a cognom un topònim, la majoria de voltes introduït per la preposició *DE*. Acceptarem com a molt probable la hipòtesi que el cognom-topònim denota la procedència de la persona que el porta.

Classificarem els repobladors en tres grups:

a) D'origen català, els que tenen un cognom-topònim català i els que porten l'article salat com per exemple *Saplana* o *Sapujada*. Ara bé, quan el cognom-topònim és d'un lloc com ara *Guillem de Castayla* o *P. Alcoy* el classificarem com d'origen no-identificat, ja que no sabem la seua procedència anterior. Considerarem, però, com a catalans els qui procedeixen de l'actual franja catalana d'Aragó.

b) D'origen no-català, els que el seu cognom és un topònim no-català o està format pel procediment del sufix -az, -ez, etc.

c) Els que no podem agrupar en cap dels anteriors, perquè porten un cognom format pels altres procediments. Així, el fet de dir-se *Polo Barber*, o *Johan Fuster* no vol dir que fossen d'origen català, només vol dir que la llengua que devia usar-se, almenys de manera predominant, era la catalana.

Seguint aquest criteri i deixant de banda els que no habiten al Regne de València —com ara *Bertholomeu Poch*, veí de Múrcia, *Ferrer Dorquer*,²⁴ veí de Seròs (municipi del Segrià), etc.— comptabilitzem al nostre text: 84 persones de procedència catalana i 86 de procedència no-catalana. Els altres 112, o són forasters o són del grup que no podem identificar.

Entre els 86 pobladors d'origen no-català la majoria són aragonesos —com ara, *Bertholomeu d'Aynsa*,²⁵ *Johan d'Uncasteyl*, *P. Cetina*,

24. Transcrivim «Dorquer» i no d'Orquer malgrat que al DCVB no hi aparega i en canvi té «Orquer»; aquest com a cognom sense explicar-ne l'etimologia. Pensem que devia ser «Dorquer», ofici, qui fa dorques. Segons el mateix DCVB, *dorca* significa «Gerra o càntir de terra, de fusta o de metall, que serveix per a tenir diferents líquids, com aigua, oli, llet, etc. (Rosselló, Conflent, Cerdanya, Ripollès)...»

25. Origen de l'actual cognom *Insa* existent a Cocentaina.

*Sancho de Bolea, Pelegrín de Bolàs, Martín de Cedreles, Johan d'Aliaga, Paschual de Calatayub*²⁶ etc.; n'hi ha de navarresos com *Martín d'Azagra* —vila navarresa— i *Domingo Navarro*; ens poden servir com a exemples de pobladors d'origen basc i castellà respectivament, *Johan de Bitòria* i *Gómez de Sòria*; per últim de procedència occitana o francesa hi ha noms com *Bernat Centonge*²⁷ i com *P. Narbonés*.

Dels 84 pobladors que hem classificat com d'origen català abunden el procedents de comarques del Pirineu lleidatà, però no exclusivament. Així tenim *Bernat de Capcir, Ponç Guillem de Vilafranca de Conflent, Berenguer de Sérvoles, Guillamon de Forès, Berenguer de Golumés* o de *Golmers, Johan de Pugròç* (de Puiggròs), *Johan Salàs, Bernat Saval* o *Savals* o de *Vals*,²⁸ *Berenguer de Tamarit*,²⁹ etc. Hi ha algun cas curiós com és el de *R. de Cepillo*, que apareix en moltes oca-

26. Vegeu A. UBIETO (1972). Donarem entre parèntesis el nom actual i la província, i entre parèntesis quadrangulars l'any que segons Ubieto està documentat: *Aynsa* [1055] (Ainsa, Osca); *Uncasteyl* > *Uncasteyllo* (Uncastillo, Saragossa) [921]; *Cetina* (Cetina, Saragossa) [1182]; *Bolea* (Bolea, Osca) [1035]; *Aliaga* (Aliaga, Terol) [1118]; *Cedreles* (Cedrillas, Terol) [1212]; *Calatayub* (Calatayud, Saragossa) [1091]; *Bolas* (Bolás, llogaret d'Acumuer, Osca) [1139].

27. Saintonge, regió històrica de França, al Poitou. El DCVB dona aquest topònim com a origen de l'actual cognom Santonja.

28. Encara que, al Llibre de la Cort, escrit de les tres maneres es tracta de la mateixa persona. Curiosament, quan el cognom porta l'article salat, no hi sol aparèixer amb la preposició *DE*, així *P. Sagàrdia, Berenguer Sessgarrigues*, etc.

29. Segons el DCVB i/o la *Gran Enciclopèdia Catalana: Sérvoles*: Cérvoles, poblet agregat al municipi de Senterada al Pallars Jussà; *Forès*, poble de la Conca de Barberà; *Golmers* o *Golumés*: Golmès, municipi del Segrià en el pla d'Urgell; *Pugròç*: Puiggròs, municipi de les Garrigues; *Salàs*, municipi del Pallars Jussà; *Savall*, a més del conegut Valls, municipi de l'Alt Camp, hi ha també Valls, poblet del municipi de Guixers (Solsonès); *Tamarit*: Tamarit de Llitera, municipi de la Llitera. A més hi ha una caseria Tamarit a la Baixa Ribagorça i l'antic municipi Tamarit de Mar, ara annexat al municipi de Tarragona.

sions i quasi sempre com R. Cepillo. Aquest personatge apareix també en el Llibre del Repartiment com *R. del Cepiello*.³⁰

ÚS I ALTERNANÇA DE LLENGÜES

Una vegada esbrinada la procedència dels repobladors que habitaven a Cocentaina i als pobles veïns, analitzarem l'ús que es fa de diferents llengües en el Llibre de la Cort de Justícia, fenomen aquest que no és exclusiu d'aquest text, ja que, per exemple, es dona també en la mateixa *Crònica o Libre dels Feys del Rey En Jacme*.³¹

Ús del llatí

Hi ha trenta-un enregistraments escrits totalment en llatí. D'aquests, vuit són trasllats literals de cartes del rei datades a Barcelona, a Tarragona, al setge de Roses —«obsidione de Rosis»—, tres a València i una a Carlet.³² Tretze enregistraments en llatí tracten sobre acords presos conjuntament pel Justícia, Jurats i Consell de Prohòmens o bé es tracta de l'acta d'elecció del Justícia, o sobre l'adjudicació anual d'algunes regalies; tot i això hi ha força acords escrits en català, per exemple en l'adjudicació de regalies del 1276 hi ha la primera pàgina en llatí i la segona en català. Dos textos llatins tracten de qüestions privades en què intervé el rector de l'església «Rodrigo Capelan». Quatre són també qüestions privades però del mateix justícia —Martín d'Azagra— o del «bayle». Per últim hi ha quatre textos que fan referència a afers privats d'altres ciutadans, però que tots llevat d'un, tenen la particularitat que van immediatament després d'algun altre text en llatí. Encara hi ha set textos més que comencen en llatí —normalment la fórmula típica per

30. Vegeu J. NAVARRO REIG (1985), pàg. 186.

31. Vegeu A. BADIA I MARGARIT (1985), pàgs. 45-53.

32. Aquesta copiada dues vegades, segurament per una distracció de l'escrivà.

indicar que es tracta d'un trasllat —«Hoc est *translatum bene e fideliter ... cuius series talis est (o sic habetur):*» i després el contingut s'escriu en la llengua en què ve l'original.

Així doncs, no calen massa comentaris sobre l'àmbit d'ús que ocupa el llatí. Tot i això cal assenyalar que aquest «àmbit elevat» no l'ocupa de manera exclusiva, ja que el comparteix amb el català. Llevat de les cartes del rei, hi ha textos de persones i d'institucions «importants» també en català. A més dels que ja hem comentat dels poders municipals, totes les cartes trameses pel «batle de València e procurador *per lo seynnor rey en tot lo Regne*» estan escrites en català. També les cartes, llevat d'una, dels justícies d'altres llocs adreçades al justícia de Cocentaina apareixen en català —entre aquestes una procedent d'Oriola i una de Iecla.

Ús de romanç no-català

Hi ha quatre enregistraments en aragonès dels quals tres són trasllats literals: un és procedent del Justícia de Castalla, un altre és un document privat datat a Mequinensa, i el tercer conté dues cartes de desafiament no datades trameses per un tal Pero d'Azlor a P. Cax i a Loreuç, aquests veïns de Cocentaina. El quart text, pel seu interès, l'oferim íntegre:

Nós, P. Ferrándeç,³³ fillo del noble rey d' Aragon, perdonam a vos, Lop d'Esparça, aquella malafeyta que vos ficiestes en el trencamiento de los moros de Elx. Por *pregarias, que a nos fueron feytas por vos, de cavalleros e de hómens buenos de Cocentania*. En esta manera: *que si vos otra vegada érades preso en semblant maleficio que nos que no fuéssemos tenidos en aver vos nenguna mercé de no fer de vos aquella justicia que vos merexessedes.* (foli 55v.)

També hi ha un text en castellà que és trasllat literal d'una carta

33. Segurament es tracta del fill de Berenguera Ferrándeç o Ferrandis, amistançada de Jaume I.

tramesa per Blascho Martínez Fferrera, «alcayd de Salvaterra»,³⁴ interessant-se per cent caps de bestiar —segurament transhumants— propietat d'uns parents seus de Conca, bestiar que fou robat pels voltants de Cocentina.

Per últim hi ha un enregistrament que podria interpretar-se com un «canvi de codi»³⁵ o encara més concretament com una «codificació de cita».³⁶ Vegem-lo:

Peydro, mancebo e vasallo [de] Garcia Lorenço, confessà meyns de neguna prèmia *que* él vino a Horiola por talegas e *que* priso dos fanegas e meya de ordio las quales vendió e *que*'s fuyó con los dineros de la cevada.

Item confessà Johan Elias, homne de Gonçalbo Pereç, e *que* vino a Horiola e *que* priso IIII fanegas e meyns IIII almudines de cevada; e *que* la vendió e *que*'s fuyó con los dineros de la cevada e con el mulo de Fferrantz *(Gutierrez).

Item Paschual, homne de Fferrant Gutierrez, confessà *que* priso IIII fanegas e meya de ordio e *que* la vendió e *que*'s fuyó con los dineros.

Item Peydro, homne de Ruyç Díaç, conffessó *que* vino a Horiuela e *que* priso fanegas e meya de ordio e *que* la vendió e *que*'s fuyó con los dineros.

Nós, Guillem Marín, justícia, a instància e a pregàrias d'en Alfonso Bordayllo, comendador de Montalban, soltam los sobreditz hòmens de la preson *que* éls tenian e deliuram-los al dit Alfonso Bordayllo ab conseyl dels juratz e dels prohòmens de Cocentina.

En els tres primers paràgrafs sembla evident que hi ha un canvi de codi degut a la cita; sembla que es vol reproduir la confessió de

34. Salvaterra podria ser un castell que hi havia al terme de Villena o una vila, actualment alabesa, que fou fundada pels navarresos amb el nom de Hagurahin. Poc després fou incorporada a Castella i més d'un segle després, en 1256, Alfons X li canvià el nom original pel de Salvatierra.

35. Vegeu F. GIMENO i B. MONTROYA (1989), pàgs. 38-41.

36. Vegeu C. SILVA-CORVALAN (1989), pàg. 180.

l'inculpat amb la màxima fidelitat.³⁷ En el quart, tal vegada per la inèrcia, se'n passa a fer tot el discurs en la llengua dels inculpats. En canvi, immediatament, quan ja deixa de banda els malfactors i el discurs correspon al mateix justícia, l'escrivà torna a utilitzar el català. Veurem també part de l'altre cas similar:

Betholomeu Poch, veyn de Múrcia, confessà per sacrament *que* aquel hom *per* nom Vicent *que* volch a él matar en la carera de Xixona, en la canal *prob* les carasques. E li vench ab la lança baixa e ab lo dart amentat cridàn: «mor[*i*]tz en traydor!». E *que* li dix son conpayon, *que* venia ab él: «traydor no muera!». E depux tornà...

Viçent Ximénez per sacrament *confessà*. Dix, *que* él, *que* vench ab en Pericon de Moncada d'Alacant estró en Xixona. E en Xixona *que* comieron. E *quando* éls *comian* vench Vicent e tocà a la roba del mul *que* él tocava. E *quan* ac *tocat* en lo mul *partí*'s...

No és gens difícil per a qualsevol catalanoparlant actual imaginar-se la situació i comprendre-la fàcilment. Possiblement, però, hi ha una diferència important, aquest «canvi de codi» no sol ocórrer més que en ocasions en què intervenen persones que semblen ser de fora del país.

Comptat i debatut, l'ús d'altres llengües romàniques que no siguen el català és escassíssim i només en les ocasions imprescindibles, bé en documents o bé per persones de fora del país. Sembla que no sol donar-se un canvi de codi, almenys tan clarament, en ciutadans del país encara que siguen d'origen no-català.

37. En canvi, en el cas de la *Crònica* segons BADIA MARGARIT (1985, pàg. 53) sembla que les coses són diferents, ja que conclou: «No se puede hablar, ...de una introducción más o menos sistemática de fragmentos no catalanes en boca de personajes no catalanohablantes (fragmentos que deberían ofrecer congruentemente los rasgos de habla respectiva), ni menos se puede justificar por razones de connotación la ruptura del texto general catalán. No hay verdaderos trozos no catalanes, ni ruptura razonada del texto.»

Ús del català

La resta d'enregistraments, uns 358, estan escrits en català. En aquests trobem mots i morfemes no-catalans. Creiem que es pot parlar en alguns casos de «préstecs integrats», en d'altres de «préstecs momentanis» i possiblement en altres ocasions de «canvis de codi» o d'«interferències»,³⁸ sobretot de tipus lèxic, però no únicament.

La majoria de préstecs integrats són d'origen àrab, alguns dels quals encara són vius ara en català, com per exemple *alcharia*. D'altres com *dabeha* —que empraven per a referir-se a la carnisseria dels moros— i *alquieda* —sembla que era una mena d'impost— actualment no utilitzades en català.

En altres ocasions es tracta d'un mot romànic no-català, com per exemple: *carnero*, una vegada, mentre que *moltó* hi apareix en dues; *enpréstan* una vegada i *préset* o *enpréset* moltes; *enpeynà* una vegada i *peynorà* o *peynorar* moltíssimes. També hi ha morfemes no-catalans; per exemple, apareix una vegada «*pertaynexent*» mentre que en la resta d'ocasions apareix el verb *pertànyer* sense aquest *-ex-*. També hi trobem *lis* com a forma del datiu plural: «*que-ls don e lis refaça los maltreytz*»; «*Hamet Aben Hualit e Mahomat Aben Agrar se claman d'en Guerau Calandri posant contra él que lis és deutor e pagador en CCII sols de rials que romanen de pagar a éls...*». L'anàlisi d'aquestes possibles «interferències» (o «canvi de codi»?), però, el deixarem per a una altra ocasió.

JOAN J. PONSODA SANMARTÍN

38. Vegeu F. GIMENO i B. MONTOYA (1989), pàgs. 36-41.

BIBLIOGRAFIA

- ALVAR, MANUEL (1987): *Estudios sobre el dialecto aragonés I* (Zaragoza, Institución Fernando el Católico).
- ARACIL, L. V. (1979): *Educació i sociolingüística*, «Treballs de Sociolingüística catalana», 2 (València, Eliseu Climent editor).
- BADIA I MARGARIT, ANTONI M. (1985): *La «substitución lingüística» en la Crònica o Libre dels Feys del Rey En Jacme* dins *In honorem Manuel Alvar*, II (Madrid, Gredos).
- BARCELÓ TORRES, M.^a DEL CARMÉ (1979): *La llengua àrab al País Valencià (Segles VIII al XVI)*, «Arguments», 4 (València, L'Estel).
- BRAMON, DOLORS (1977): *Una llengua, dues llengües, tres llengües* dins *Raons d'identitat del País Valencià «Pèls i senyals»* (València, Eliseu Climent editor).
- BURNS, R. I. (1979): *La muralla de la llengua. El problema del bilingüisme... «L'Espill»*, 1/2 (València, Eliseu Climent editor).
- (1981): *Jaume I els valencians del s. XIII* (València, Tres i Quatre).
- (1989): *Els mudèjars del Regne de València de la generació posterior a la croada* dins DD.AA.: *Història del País Valencià*, v. II (Barcelona, Edicions 62).
- (1989^b): *El rei Jaume I i València: Perfil d'un conqueridor* dins DD.AA.: *Història del País Valencià*, v. II (Barcelona, Edic. 62).
- CAPELLI, ADRIANO (1985): *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo* (Milano, Editore Ulrico Hoepli).
- COLÓN, GERMÀ i GARCIA, ARCADI (1970): *Furs de València*, v. I (Barcelona, Ed. Barcino).
- COROMINES, JOAN (1965): *Estudis de toponímia catalana*, v. I (Barcelona, Ed. Barcino).
- CORRIENTE, FEDERICO (1986): *El dialecto hispano árabe antes de la conquista* dins DD.AA.: *Las lenguas prevalencianas* (Alacant, Universitat d'Alacant).
- FERRANDO, ANTONI (1989): *Llengua i Literatura* dins DD.AA.: *Història del País Valencià*, v. II (Barcelona, Edicions 62).
- FERRER NAVARRO, RAMON (1983): *Repoblación de tierras alicantinas por Jaime I*, «Historia Medieval. Anales de la Universidad de Alicante», 2 (Alacant).
- GIMENO, F. i MONTOYA, B. (1989): *Sociolingüística* (València, Universitat de València).

- LABARTA, ANA (1987): *La onomástica de los moriscos valencianos* (Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas).
- LÓPEZ ELUM, PEDRO (1989): *La conquista* dins DD.AA.: *Història del País Valencià*, v. II (Barcelona, Edicions 62).
- (1989^b): *La repoblació valenciana* dins DD.AA.: *Història del País Valencià*, v. II (Barcelona, Edicions 62).
- MOLL, FRANCESC DE B. (1959): *Els llinatges catalans* (Palma de Mallorca, Ed. Moll). Hi ha una edició posterior de 1982.
- NAVARRO REIG, JOAQUIN (1985): *Cocentaina, una villa en la frontera*. Tesi de llicenciatura inèdita. Facultat de Geografia i Història, Universitat d'Alacant.
- RUSSELL-GEFFETT, P. (1965): *Mediaeval catalan linguistic texts* (Oxford, The Dolphin Book Co. Ltd).
- SANCHIS SIVERA, J. (1922): *Nomenclator geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia ...* (València, Tip. Miguel Gimeno). Hi ha edició facsímil de 1980, València, París-València.
- SILVA-CORVALAN, C. (1989): *Sociolingüística. Teoría y análisis* (Madrid, Alhambra Universidad).
- UBIETO ARTEA, A. (1972): *Toponimia Aragonesa Medieval* (València).